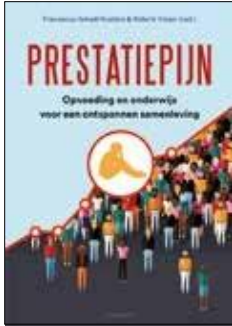

Boeken

Prestatiepijn

De overheid en onze leidinggevendens, aldus filosofiedocent Fransiscus Kusters en leerplanontwikkelaar Alderik Visser, roepen om het hardst dat we steeds moeten vernieuwen om niet achterop te raken in de internationale race naar de top. Maar ondertussen wordt de keerzijde van deze prestatiesamenleving almaar duidelijker: “Twintigers die angststoornissen ontwikkelen en burn-outs krijgen. (...) Het torenhoge ziekteverzuim in de zorg en allerlei andere branches, terwijl steeds minder werknemers zich überhaupt ziek durven melden. (...) We leven in een overspannen samenleving waarin prestatiepijn de norm is”. Dat laatste,

die prestatiepijn, omschrijven Kusters en Visser als volgt: “geestelijk en/of lichamelijk leed, veroorzaakt door (te) veel verplichtingen aan te gaan dan wel te veel (buitengewone) verrichtingen te (willen, moeten) leveren; leed dat wordt veroorzaakt doordat men het idee heeft aangegane verplichtingen niet na te kunnen komen dan wel de gevraagde (buitengewone) verrichtingen niet te kunnen leveren.” Het boek dat ze erover maakten, niet verrassend *Prestatiepijn* geheten, is een bundeling van beschouwingen en interviews, afgewisseld met briefwisselingen tussen Visser en

Kusters. Beschouwingen van bijvoorbeeld een biologiedocent, Jacqueline Boerefijn, en een vwoleerling, Iris Harrewijn; en interviews met onder meer de hoogleraren Masschelein (auteur van *Apologie van de School* uit 2015) en Verhaeghe (auteur van *Autoriteit* uit 2015), en Jeroen van Baar (auteur van *De prestatiegeneratie* uit 2014). Dat alles levert een breed en door de bank genomen lezenswaardig mozaïek aan ervaringen en analyses van een nogal actueel probleem op. Jammer genoeg kun je in een recensie onmogelijk recht doen aan de inhoud van een bundel; onder dat voorbehoud (en tegen de achtergrond dat ik volgende week wellicht al een andere keuze zou maken) een enkel voorbeeld.

Biologiedocent Boerefijn schetst twee mogelijk routes van pijn naar geluk. Ten eerste: koester passende verwachtingen. Als we de eenzijdige focus op cognitieve prestaties terugdraaien en leerlingen stimuleren hun andere talenten en sterke kanten of deugden te laten zien, dan zal de pijn plaatsmaken voor hoop op een gezond, gelukkig en zinvol leven. En ten tweede, in navolging van Tal Ben-Shahar, die sinds 2006 voor zijn ambitieuze Harvard-studenten een cursus geluk draait: *learn to fail or fail to learn!* Oftewel: leer fouten te maken, en accepteer dat je niet perfect hoeft te zijn. Daar sluiten leerplanontwikkelaar Gerdineke van Silfhout en onafhankelijk toetsexpert Karen Heij niet onaardig op aan. Het gevoel van onzekerheid en angst dat gepaard kan gaan met toetsen, is niet zozeer een gevolg van het toetsen zelf, maar vooral van de (summatieve) manier waarop toetsen worden ingezet. Als het onderwijs weer de plek wordt waar leerlingen mogen leren door te experimenteren en door fouten te maken, de plek waar ze door ervaren wijzer worden, is er niets mis met toetsen die in dienst daarvan staan. Zolang het maar geen cijfers zijn. Want zoals Adriaan de Groot in 1966 al schreef: “Men kan toch onmogelijk alles wat men van de vorderingen, het klasgedrag en de persoon van een leerling weet, in één getal uitdrukken!”

Op zijn beurt kijkt hoogleraar Masschelein in het interview met Alderik Visser meer naar het grotere geheel: “De grote uitdaging van nu is de wereld van het digitale. [Die] houdt [namelijk] vooral versnelling en vergelijking in. Permanent vragen we ons af waar we ons bevinden. Iedereen wil overal feedback op, om te weten waar ze staan ten opzichte van anderen. Zijn we goed bezig? Bij gebrek aan een norm - een absolute maat voor ‘goed bezig zijn’ - vragen we dus aldoor of we beter of even goed bezig zijn als anderen. [Zulke] feedbacksystemen geven ons het gevoel dat we ook continu moeten bezig zijn. [Maar] deze ontwikkeling is niet per se noodzakelijk.” Masschelein pleit ervoor technologie te gebruiken om pedagogische omgevingen te creëren waarin “we niet gemobiliseerd worden, maar waar we tot stilstand worden gebracht [en] bij dingen stilstaan in plaats van almaar vooruit te gaan”. Dat is, vindt hij, “niet onmogelijk of ondenkbaar, ook niet met gebruikmaking van moderne technologieën. We moeten dat alleen willen, een andere houding leren aannemen. We moeten er de tijd voor nemen.”

Masscheleins onuitgesproken suggestie dat we ons die prestatiedruk en dus de daarmee gepaard gaande prestatiepijn zelf aandoen en dat het een kwestie is van willen om eronderuit te komen, heeft op het eerste gezicht wel wat. Net als alle mogelijke voorbeelden die medewerkers aan de bundel aandragen van wat je op microniveau, bijvoorbeeld in de klas, kunt doen om kinderen uitzicht te geven op een gelukkiger, zinvoller leven. Maar de vraag is of de mensheid eigenlijk niet overgeleverd is geraakt aan een beweging die weliswaar door de *homo sapiens* op gang is gebracht, maar zich door zijn enorme complexiteit allang aan bewuste sturing onttrekt.

In een van zijn brieven aan Kusters kiest Visser een sociologische invalshoek om te verklaren wat er aan het gebeuren is. Sinds de eerste industriële revolutie is onze samenleving een almaar complexer wordend geheel van interacterende

sub- en subsystemen. Dat leidde al langer geleden tot pedagogisering: kinderen worden steeds langer en steeds meer door professionals opgeleid om ze voor die complexiteit toe te rusten. Dat gaat intussen zover dat er ook al gedacht wordt aan voor- en vroegschoolse educatie voor nul- tot vierjarigen. Het meritocratisch karakter van die beweging heeft zijn zonzijde: wat telt, is wat je kunt, en niet je afkomst. Maar er zijn even zo goed een paar schaduwzijden. Dankzij het succes van de meritocratie daalt de relatieve waarde van opleidingen en ontstaat er een tweedeling van hoog- versus laagopgeleiden. En dankzij robotisering, flexibilisering van de arbeid en nog wat van die ontwikkelingen, raakt de middenklasse in de verdrukking. Dat leidt tot statusangst: de kinderen mogen vooral niet dalen op de maatschappelijke ladder. En dat leidt dan weer tot prestatiedruk, gevolgd door prestatiepijn. Die roept weliswaar een tegenbeweging op, zoals ook Prestatiepijn zelf laat zien. Maar zoals Visser zelf schrijft, zolang bij overheid en bestuurders de outputcijfers tellen, zal toetsgedreven controle de schoolpraktijk (blijven) bepalen. Die heksenkring doorbreken we alleen, denkt Visser, als we onderwijs niet meer als een dienst, geleverd door de overheid en afgenomen door consumenten, maar als een gemeenschappelijk goed gaan beschouwen. Maar hoe dat moet, blijft in deze lezenswaardige bundel helaas in het vage.

Pieter Leenheer

Gelezen:

Fransiscus Ismaël Kusters en Alderik Visser (red.) (2017). *Prestatiepijn. Opvoeding en onderwijs voor een ontspannen samenleving*. Culemborg: Uitgeverij Phronese.

